

Üç Kuşak Uygurca Bir Söz: *yörgey* ‘sarmaşık’

Mehmet Ölmez*
(İstanbul – Türkiye)

Özet Brāhmī ve Tibet harfleri ile yazılan Eski Uygurca belgeler Soğud harfli Uygurca belgelere göre ötümlü ve ötümsüz ünsüzlerin ayırt edilişi ile dar ve geniş yuvarlak ünlülerin ayırt edilmesinde daha avantajlıdır. Söz konusu yazıyla yazılan metinlerde *ü* ile *ö*'yü, *k* ile *g*'yi birbirlerinden ayırt etmek mümkündür. Eğer bir kelime sadece bir metinde ve bir kez geçtiyse, söz konusu kelimenin okunuşu konusu zorluklar içerir. Ancak bir kelime farklı dönemlerde, farklı alfabelerle kayda geçmişse, ayrıca çağdaş dillerden en az birisinde de kullanıma devam ediyorsa söz konusu kelimenin ses değeri, yazı çevirisi ve anlamlandırılışı konularında avantajlıdır demektir. İşte bunlardan birisi *yürkey* / *yörgey* kelimesidir. Bir kez Brāhmī, bir kez Soğud harfli Uygurca, bir kez son dönem Çağatayca diyebileceğimiz 18. yüzyıl ‘Türkî’ sözlüğünde ve son olarak da Çağdaş Uygurcada görülür. Makalede bütün bu verilere göre kelimenin anlamı ve Latin harflerine aktarımı değerlendirilecektir.

Anahtar sözcükler: Eski Uygurca, Brāhmī yazısı, çok dilli sözlükler, Çağdaş Uygurca, bitkibilimi, *yürkey*, *yörgey*, *yörgeç*, *yögey*, *yörge-*, sarmaşık

Abstract: *yörgey* ‘bindweed’ in Three Eras of Uyghur

Old Uyghur documents written in Brāhmī and Tibetan scripts are more advantageous with respect to the Uyghur documents with Sogdian script in distinguishing voiced and voiceless consonants

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, olmez.mehmet@gmail.com; ORCID: 0000-0001-6422-954X.

with same points of articulation, and high and mid rounded vowels. In other words, it is possible to distinguish between *ü* and *ö*, *k* and *g* in the texts written in these scripts. If a word occurs only once in a text there would be difficulties to read that word. However, if a word is recorded with different alphabets in different periods, and it continues to be used in at least one of the contemporary languages, that means we are advantageous in terms of determining the sound value, transcription and interpretation of the word in question. One of this type of words is *yürkey* / *yörgey*. It occurs once in Brāhmī, once in Uyghur with Sogdian script, once in the 18th century ‘Türkî’ dictionary, which from a period could be called ‘late Chagatai’ and finally in contemporary Uighur. This article tries to determine the precise meaning of the word and its true transcription using all these data and the etymology of the word.

Key Words: Old Uyghur, Brāhmī script, multilingual dictionaries, contemporary Uyghur, botany, *yürkey*, *yörgey*, *yörgeç*, *yögey*, *yörge-*, ivy

Giriş: Uygurca, Türk dilleri arasında yazı dili geleneği en eski olan dildir. Moğolistan’daki Uygur yazıtlarından İpek Yolu bölgesindeki Uygurca yazmalara, Yuan ve Ming dönemi hazırlanan çok dilli sözlüklerdeki Uygurca verilere o günden bugüne Uygur yazı dilini kesintisiz olarak izleyebilmekteyiz. Uygurcayı, Uygur Hoço Hanlığından sonra, İslamî dönem ortak Orta Asya Türkçesinin bir parçası olarak da görürüz. Bununla birlikte Çağdaş Uygurcada sadece Eski Uygurcada karşılaşılan, öteki Türk dillerinde bugün kullanılmayan kelimeler de görülür. Bu yönüyle de Eski Uygurcaya, Turfan ve çevresi Eski Uygurcaya doğrudan bağlanabilen dildir. Bu sözlerin sayısı az değildir. İşte bu yazımızda bunlardan birisine değinecek, Eski Uygurca *yörgey* ‘sarmaşık’ sözünü ve sonrasındaki görünümünü ele alacağız.¹

¹ *yörgey* üzerine çalışırken sorularımı cevaplayan, mainz0684’te kelimenin geçtiği yeri gösteren Dieter Maue’ye teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

yörgey ile ilgili ilk (en eski?) bilgi, veri D. Maue’nin hazırladığı *Brāhmī ve Tibet Harfli Uygurca Metinler Kataloğu*’nda yer alır.² 2 numaralı belge bugün Mainz 684 numarasını taşır. Üçüncü Turfan seferine ait olan ve Murtuk’ta bulunan belge gerçekte Çince bir yazmanın arka yüzüne yazılmıştır. Yaklaşık 46 x 15 cm olan belgenin kataloğun sonunda fotoğrafı da yer alır (Tafel 1); ayrıntılar için bk. Maue s. 2. Maue’nin transkripsiyon ve transliterasyonuna göre burada yer vereceğimiz *yürkey* 15. sırada yer alır: *yyu rkai = yürkey*. Sanskrit dengi ise *dhum vā = dūrvā*’dır (Maue s. 3 ve 4). *dūrvā* için ayrıca bk. “ein best. Hirsengras, Panicum Dactylon” PW III, 722; “bent grass, panic grass, Dūrb grass, Panicum Dactylon” MW 490a.

Maue, Clauson’da yer alan ve Clauson’ca okunuşu şüpheli olarak bildirilen, Heilkunde’ye ait veri ile Le Coq’un notlarına yer verir. Clauson, Heilkunde (I)’de geçen cümleyi *yörgey huası bēş bakır* ‘five pennyweights of bindweed(?) flowers’ olarak çevirir (Clauson 965b).

Heilkunde’nin yayımcısı Rachmati ise söz konusu kelimenin geçtiği cümleyi şöyle okumuştur: *süt keḍ bolgu em yörgey huası bēş bakır suvka kayinturup suvin süzüp alıp yag süt birle kayinturup içürzün keḍ bolur* “Mittel, um die Muttermilch zu vermehren: man soll 5 Bqr. *yörgäi*-Blüte in Wasser aufkochen, das Wasser durchsiehen und (dann wieder) mit Butter und Milch kochen und zu trinken geben, so wird (die Milch) reichlich werden.” (105-107. satırlar) Rachmati, notlar kısmında Le Coq’un “Bitki Adları”³ listesine göre *yörgäi* sözünün ‘eine Schlingpflanze’, belki de ‘*Periploca sepium*’ olabileceğini belirtir (s. 458 ve 468).

Maue ise *dūrvā*’nın Vedalar döneminden beri bilinen bir ot türü olduğunu belirtir. İlaveten *Beş Tillik Mançuçe Luget*’ten güzel bir veri de ekler: *sèrik yurgei* (= sèrik yürgey) ‘eine Art Riedgras’. Yine buraya göre kelime Çince *ts’ang* 藏 karşılığında kullanıl-

² Dieter Maue, *Altürkische Handschriften, Teil 1, Dokumente in Brāhmī un Tibetischer Schrift*, beschrieben und herausgegeben von Dieter Maue, Franz steiner Verlag stuttgart, 1996.

³ Le Coq, 1917, *Baessler-Archiv*, 129: *yörgäi*, eine Schlingpflanze; vielleicht *Periploca sepium*.

mıştır⁴. *dūrvā* için Buddhist Flora Sözlüğü'nde de ayrıntılı açıklama buluruz, orada *dūrva* “突婆, 訳して茅香, 白茅香, 空婆” ile açıklanır, ayrıca bir de çizime yer verilir (Waku § 188, 55a-56b).

2013 yılında Pekin Minzu Üniversitesinde sunduğu doktora tezinde söz konusu Heilkunde metnine yeniden yer veren Bakeli Abodurexiti, DLT, Le Coq ve Çağdaş Uygurcadaki verilere değinerek DLT'deki *yörgeñç* şeklinin *yörgey* ile eşanlamlı olabileceğini belirtir (u559 11.07).⁵ Ancak D. Maue'nin çalışmasına, Brāhmī harfli veriye yer vermez. Kelimeye DLT'teki *yörgeñç* dolayısıyla Hauenschield de yer verir: ‘Teufelszwirn’ (Cuscuta) Hauenschield 1994, s. 90.

Eski Uygurca döneminden çok sonra *yörgey*'e Mançu dönemine ait *Beş Tillik Mançuçe Luğet*'te (Mançuca – Tibetçe – Moğolca – Çince – Uygurca) rastlarız:

Beş Tillik Mançuçe Luğet: Corff 2013 yayını (c. II, 867a), Nr. 3994.2, Mançuca *somina orho*; Tibetçe *gab-rtswa*, *gab rtsowa* *gab dza*; Moğolca *yabagan ölüñ* / *явган өлөн*; Uygurca / Türkî *sëriq* ~ *sëriğ yörgey* / *serik yurg'ai*; Çince 藏 *zāng* ‘Riedgras’.⁶

Çağdaş Uygurca: *yögey* 菟丝子 (HenUyL 616b); *dodder* (Cuscuta): *ëtizlik yögiyi* Convolvulus arvensis (Schwarz 802a); Komul *yögiy* Osmanof 231; *yögimeç* ailisidiki bir yillik, saman göllük ösümlük. Golu yiptek nahayiti inçike hem sëriq, üstide başka ösümlükler tēnidiki ozukluk maddilarni sümüridiğan örgini bolidu. Yopurmiki rodimēntlaşkan, güli aq ve kiçik, köpinçe purçaq ailisidiki ösümlükler üstide parazit yaşaydu. Ösümlüklerniñ ösişige ziyanlıq. Uruqi sarguq koñur bolup, dora kılinidu. Börekni kuvvetleş, iç sürüşni tohtitiş roliğa ige (UTİL 6, 641b). *yögimeç* ise Clauson'un yer verdiği ‘bindweed’ türüdür, krş.

⁴ “to hide; to conceal; to put away; to be in retirement; to hoard; to store up” Giles 11583.

⁵ 巴克力·阿卜杜热西提, 古代维吾尔语医学文献的语文学研究, 中央民族大学, 北京, 2013.

⁶ 御制五体清文鉴.

Schwarz 802a: bindweed, field bindweed, possession vine (Convolvulus arvensis); steamed twisted roll.

səriq yörgey için ayrıntılı ve yararlı bilgileri Uygurcanın ve Uygur ağızlarının usta araştırmacısı G. Jarring’in yayınlarında da buluruz: ‘the yellow plant’ was in 1935 described to me as follows (J 215, 267-268): a plant without root or without leaves and without flowers and seeds, but with stalks like long threads, yellow in colour. It was said to grow only lucerne fields. I understood it is a paraistic plant, which is correct. Schwarz 498 *seriq ot* Japanese dodder (Cuscuta japonica) (also *äptimun*), used in Uyghur folk medicine. (...) *seriq jügej* also called *seriq ot*, in Chinese *tu sizi* [菟丝子] Cuscuta chinensis Lam. (...) The name of a plain near Karakorum, SH 221 *sarigh aut* a grass growing at high elevations. *eptimün* < A.P. *afīmün* < Greek *epithymon* Cuscuta epithymum and similar species (Jarring 1998, s. 46, dipnot 18).

seriğ ot yunâni hökümâ eptimun eytürler eni ulağ yemeydur adam dâru uçun bir misqaldın ol seriğ otı soqup sûtke salıp içedur yene bir kısmı ot bar eni şâhtêre eytürler eni hem dâru uçun adam yeydur ulağ hem yeydur sùtlük ot hoha ot kekrün ot çüzgün ot yöğümeç ot (...) bularnı ulağ yeydur adam yemeydur (Jarring 1998, s. 49, 8-12).

Uygurcanın ağızlarında **yörgey**’e sıklıkla rastlanır: Turfan **yögey** = *yağa, yavu* ‘дикий’ Tenişev 1990, s. 84; **yörgey** Lükçüng, Tohsun, Yormung Yakup 475b.

Bütün bu verileri göz önüne aldığımızda, Brāhmī harfli verinin de *ö* ve *g* ile okunması gerektiğini, kelimenin Eski Uygurcadaki şeklinin **yörgey** olduğunu, **yörge-** ‘sarmak, dolamak’ fiilinden türediğini, ilaç yapımında kullanılabildiğini, gövdesinin ince ve uzun olduğunu, DLT’de aynı kökten bir başka kelimenin, **yörgenç**’in geçtiğini, İslamî devir Orta Asya kaynaklarında ve Çağdaş Uygurca hariç günümüz Türk dillerinde görülmediğini söyleyebiliriz. İşte bu sebeple kelime Eski Uygurcada, Türkî olarak nitelenen Mançu

dönemi Uygurcasında ve Çağdaş Uygurcada, üç dönemde tespit edilmiştir.

yörgey'in tam Türkçe karşılığı ve kökeni nedir diye sorabiliriz. Bütün bu verilere göre ince uzun gövdeli bir ot, bir sarmaşık olup Çağdaş Uygurcada 'sarı' renkli olarak bilindiğini söyleyebiliriz. Yine Çağdaş Uygurcada bilinen şekline göre bitkilere zarar verdiği, çiçeğinin beyaz ve küçük olduğu, gövdesinin ince uzun olduğu, ilaç yapımında kullanıldığı, böbrekleri güçlendirdiği, bir yıllık otlardan olduğu söylenebilir. Tenişev'e göre *yağa, yavu* 'дикий' ile eşanlamlıdır (s. 84).

Bu bilgileri Türkçe 'bostanbozan' ile karşılaştırabiliriz: *bostanbozan* – *Cuscuta* (Cuscutaceae) türlerine verilen genel ad; bu türler bir veya çok yıllık, klorofilsiz ve asalak bitkilerdir, bostanbozan'ın eşanlamlıları ise *bağbozan*, *cinsaçı*, *eftimon*, *gelinsaçı*, *kızıl sarmaşık*, *küşüt*, *şeytansaçı*'dır (Baytop, s. 50) → *canavar otu*: göge otu ~ göve otu denen (Orobanche minor) 10-50 cm. yükseklikte, sarımsı beyaz çiçekli ve genellikle Leguminosae türleri üzerinde yarı asalak olarak yaşayan bir tür (Baytop s. 57). Bu *göve otu*, Latince şekilleri uyuşmasa da Çağdaş Uygurcadaki tanıma daha yakın durur, ancak otun görünüşü çok farklıdır.

→ Clauson 965b.

YÖRGE- 'sarmak, dolamak' ve Türevi Kelimeler

yörge-'den türeyen kelimeler aşağıda yer almaktadır. Eski Uygurca ile Çağdaş Uygurcada *yörge-* fiilinin çok sayıda türevi görülürken öteki Türk dillerinde daha az sayıda türev görülür. Oğuz grubu dillerde görülmez.

EU *yörge-* /ywrk'-/ dolamak, bağlamak, sarmak, kuşatmak || umwinden, einhüllen, wickeln, umschligen: *yörgeyü al-* kuşanmak, etrafını sarmak || sich gürten, umwickeln BT XXXVII; *yörgeyü tañ-* sıkıca sarmak, sıkıca etrafını kuşatmak || fest einwickeln, fest umwickeln BT XXXVII; *bir yaña tegip burn[ı] üze toyıng yörgeyü al[ıp]* HT V; *barça yörgeyü tizigçe kaytsi söğütler ol* HT X; *ölmüşte kên meniñ karamın kamış bagka yörgep* HT X; *bodis(a)v(a)tag kaş atlag tonta yörgep* BT IX; *tolp etözümüzn[i] yup torkuta eşgirtide*

yörgediñ BT XIII; *ört yalın è lig begig yörgemişte* BT XXXVII. [→ BT IX, XIII, XXII, Tot., HT IV, HT V, HT X, HamiZus].

Eski Uygurca sonrası ş u eserlerde ve dillerde görülür: **DLT: *ol adakın yörgedi*** “adam ayağını vb. sardı (*laffa*).” Sarılan her şey için böyle denir. *yörger yörgemek*. 578/289b; Rabg. *yörge-* ‘to wrap (in clothes) / (elbiseye) dolamak, sarmak’, *bir kesek böz yörgegil* ‘wrap it in a piece of cotton’ KısEn 19r7; Yak. *sörö-* 1) ‘sarmak, dolamak, karıştırmak, dolaştırmak’, *быаны с өрөө-* ‘ipi sarmak’, 2) ‘karıştırmak, dolaştırmak’, *дьыалажа сөрөө-* ‘birini bir işe bulaştırmak; bir şeye karışık bir görünüm vermek’, *бугуллары холорук сөрөөтө* ‘ot yığınlarını fırtına karıştırdı’, deyim: *кутуруккар сөрөө-* ‘imrendirmek, ayartmak’ (harfiyen: kuyruğuna dolanmak) YakRS 337a, Pekarskiy 2307; Tuv. *çörge-* ‘kundaclamak, kundağa sarmak, sarıp sarmalamak || in Windeln legen, einwickeln’ TuwWz 12a, *urug çörge-* ‘çocuğu kundaclamak, sarmak’; ÇUyg. *yöge-* (çekimli şekillerde *yögi-* ~ *yögü-*); Hotan ağzı *yöge-* (Malov 1961, 117b), Turfan *yürge-* Malov 1961, 119a, Tuyuk *yöga-* Yakup 475b, Yanghe *yüge-* Yakup 476a; Hami / Kumul *yörge-* Malov 1954: 156; Lopnor *yöygö-* Malov 1956: 121a, *yörgö-* 121b; *yörgö-* Osmanof 501; Jarring *jürge-* ~ *jörge-* ~ *jö:ge-* ~ *jö:ge-* : *dostuhange yögeqlik* ‘wrapped up in a table-cloth’ 1964: 162 (*jürge-* içerisinde); Jarring’in de zikrettiği Shaw’da *-r-* ile görülür: *yurga-mak* ‘to roll, to wind, to fold’ (s. 201), ayrıca bk. Yıldırım Nr. 4719; Wb III 449 (Tarançi, Çağatay); Uygur edebî dilinde *yögime* de vardır, UTİL, c. VI, 641b; Salırca yeni bir sözlükte *yörge-* yer alır ancak bunu öteki sözlüklerden teyit edemedim (撒维汉词典349a): *balani yorğan işine yörge*.

→ DTS 276a-b; Clauson 965b-966a; Levitskaya 234-235; Erdal 287, 319, 688.

yörgek ‘kundak’: ÇUyg. *yögek* ‘kundak’ UTİL, c. VI, 641b, Lopnor *yöygök* ‘kundak bezi, kundak, kundak’ Malov 1956:

121a; Lopnor *yörgök* Osmanof 501; Tarançi *yörgek* ‘die Windel’ Wb III 449; Özb. *yörgek* ‘kundak’⁷; Kzk. *jörgek* ‘kundak bezi, çocuk bezi’ KazTS 184a; *jörgek*- ‘kundaklamak, bebeği kundağa sarmak’ KazTS 184a; KKlpk. *jörgek*, *jörgekli*, *jörgekley* s. 214; Başkurtça *yürgek* ‘kundak bezi’ BaşTS 749a, *yürgek*- ‘kundaklamak’ BaşTS 749a; Nogayca *yörgek* ve *yörgek*- NogRS 126b; Tuv. *çörgek* TuvRS 520b; Hak. *çörgek* ‘küçük çocuklara giydirilen deri tulum; çocuğun sarılarak beşiğe konduğu deri’ (burada verilen tanımı kısaca ‘kundak, deriden kundak’ olarak düşünebiliriz) HakTS 106b, HakRS2 998b, WB III 2042 (Şorca ve Sagayca). Radloff’ta yer alan ve Karaycanın Troki ağzına ait gösterilen *çörgew* ‘bebek bezi, kundak bezi’ burası ile ilgili olmalıdır Wb III 2042; Koybal *yörgök* Wb III 449; Lebed *yörgönök* ‘der Hopfen’ Wb III 449; Baraba Tatarcası *yürgö* ‘die Windel’ WB III 607. Çağdaş Uygurcada buradan türemiş başka sözler de vardır: *yögeksiz* UTİL, c. VI, 641a; *yögeklenmek* UTİL, c. VI, 641a; *yögeklük* UTİL, c. VI, 641a.

→ DTS 276b; Levitskaya 234-235.

**yörgel* : Lopnor ağzı *yöygöl* ‘бьющаяся трава’ Malov 1956: 121a; *yörgöl* büyük ağaç (?) Malov 1956: 121b; *yörgül* ‘səriq yögey’: *yörgül bolup gire salay moynunğa* ‘səriq yögey bolup boynunğa gire salay’ Osmanof 501.

EU *yörgel-*, *yörg(e)l-* sarılmak, bağlanmak, dolanmak || sich einhüllen, (umwunden werden/sein ?) BT VII, XIII, XXXVII, HT VII, VIII, Ac_Bars, AbitakiTK, ShoRosia: *yörgel-bal-* 纏縛: *barça birgerü yörgelmiş balmışlar ol* ShoRosia; (...) *siñirin tamırın yörgelmiş süñükler ulagı üze tutuşmuş (...)* Ac_Bars; *egrikmek yörgelmek üze ...* AbitakiTK; *bintadu kurtı öz yipiñe yörgelmiş teg k(a)ltı* HT VIII; *sekiz t(e)rs*

⁷ Bugünkü imla ile yazmadım, bugünkü imlası *yo'rgak*; yine Özbekçede bu şeklin çok sayıda türevi de görülür: *yo'rgakchi*, *yo'rgakovchi*, *yo'rgaklanmak* vb. bk. ‘kundak’ maddesi ve devamı, Yusupova, s. 353b; 467c.

torlar üze yörgelmiş b(e)klelmişlerig HT VIII; *oglum k(a)ra tuprakka yörgelip yumzulup katıp barıp turur* BT XXXVIII. Türemiş şekil: yörgeltür- birleştirmek, birlikte sarılmasını sağlamak, birlikte sarmak, sarmaştırmak || zusammenwickeln lassen, veranlassen zusammenzuwickeln // 蟠 HT IX: (...) *luularıg yörgeltürü y(a)rıkazun* HT IX.

Günümüz Türk dillerinde görülmez (?). Ancak Çağdaş Uygurcada muhtemel **yörgeliş-* ve **yörgelme* şekilleri görülür: ÇUyg. *yögel-* UTİL, c. VI, 641a; *yögülüş-*; ÇUyg. *yörgelme*; Lopnor *yöygöl-* Malov 1956: 121a; Turfan – Tohsun ağzında *yögürül-* şekli de görülür, Yakup 475b.

→ DTS 276b; Clauson: yok; Erdal *yörge-l-* 655, 631, 688.

**yörgeleş-* Turfan - Yormung ağzı *yögileş-* ‘to be wrapped itself’ Yakup 475b.

yörgem *: Eski Uygurcada böyle bir kelime bulunmasa da Çağdaş Uygurca başta olmak üzere bazı dillerde görülür. ÇUyg. *yögem* ‘oralğan, yögep koyulğan (sarılan, sarılmış, sarılıp, dürülüp katlanmış; bir tür ‘mezura’)’ UTİL, c. VI, 641b; Lopnor *yörgüm* ‘yöngengen halda’ Osmanof 501; Kzk. *jörgem* ‘temizlenmiş hayvan bağırsağı’ (kıvrım kıvrım, sarmal oluşundan dolayı olsa gerek); *jörgemde-* ‘temizlenmiş bağırsağı örmek, düğülemek’ KazTS 184a; Kır. *cörgöm* ‘bağırsaklara sarılan ciğer ve işkembeden yapılan (kokoreç misali) bir yemek’, *cörgömdö-* ‘cörgöm yemeği yapmak’ Yudahin 229b; Altay *yörgöm* ‘das Gericht aus Hammelkaldaunen’ Wb III 449, ATS *cörgöm* 65a; Altay *yörgömdö-* ‘den *yörgöm* bereiten’ Wb III 450.

yörgemeç Eski Uygurcada görülmez ama DLT’den itibaren görülür, kimi dillerde bir yemeği, kimi dillerde ise ‘sarmaşık’ ailesini gösterir bir sözdür: DLT [bir yemek adı, ş öyle yapılır:] “İşkembe ve bağırsak sarılarak (*yulaffu*) ince

bağırsağın içine konur (*yudracu*), kızartılarak veya pişirilerek yenir.” DLT 468/234b; ÇUyg. *yögimeç* I ve II (UTİL, c. VI, s. 642a); Lopnor ağzı *yögümeç* yögümeç qilip qasqanda pişurulidiğan hornan, hucuer’ Gulam Gopuri s. 294, Lopnor-Malov *yögömöş* 121a; Aksu ağzı *yörgemeş* ‘beyaz çiçekli bir ot’ Malov 1961, 117a; Hami / Kumul *yögemeş* Malov 1954: 156; *jögümeč* ot bindweed; J 159 *jörgümeč* bindweed < *jörgε-* ~ *jürge-* to roll, to wind; SH 226 *yurgá-mach* bindweed, *Convolvulus arvensis* Jarring 1998: s. 47, dipnot 25; Hakasça *çörgemīs* ‘yaban keteni, şeytansaçı’ HakTS 106b; *çörgemīs* I ‘yaban keteni’; II ‘ağaç makara’ HakTS-Örnekli 110a; ayrıca bk. HakRs2 998b; Radloff’ta ise bu veri Şorca olarak kaydedilir: *çörgemeş* ‘eine Schlingflanze’ Wb III 2041; Altayca *cörgömöş* I ‘şerbetçi otu’ ATS 65a; Altayca *cörgömöş* II ‘örümcek’ 65a, Teleütçe *yörgömöş* ‘die Spinne’ Wb III 449, *cörgömöş*; Altayca *yörgömüş* ‘der Hopfen’ Wb III 450.

→ DTS 276b; Clauson 966b, Erdal 319 *yörge-meç* (*kagurmaç* ‘kavurga’, *tut-maç* ‘tutmaç orbası’ gibi).

EU *yörgen-*, *örgen-* sarılmak, dolanmak, bulaşmak, bulanmak, yapışmak; örtünmek || sich winden, umschlungen werden M I (*örgen-*), BT IX, XXXVII, HamiZus: *ol tözün er k(a)mag özi^h tonu baştan adak<k>a t(e)gii kanka ‘irinŋ<k>e örgenip* M I; *kop kanka bulganmış arıgızızke örgenmişin körüp ötrü-ü b(e)liñledii añıg korkıuıt^h* M I; *amtı bo örtlüg torların yörgenmiş etözlüg kiçig tamularda tugmuş erürler* BT IX; *örtin yalının yörgenmiş etözlügler* BT 9; *ol antag yinçge béli birle yörgenü tolganu (...) ne yoryu t(a)pa barsar* BT XXXVII. [M I : ‘irinŋ<k>e → OTWF irinŋe].

Eski Uygurca sonrası şu eserlerde ve dillerde görülür: DLT: *uruk yıgaçka yörgendi* “ip vb. ağaca sarıldı, dolandı (*iltawā*).”, *er yoğurkanka yörgendi* “adam yorgana vb. sarındı (*iltahafa*).” *yörgenür yörgenmek* DLT 489/245a – 490/245b; KurT: *yörigen-* ‘bacak bacağa dolaşmak’ TIEM 73 429v/8

=075/029, *yörigengey dünyā emgeki āhīret emgeki bir katkılıq kılıq birle* S. Ünlü c 8, s. 552; Kısasü'l-Enbiya: *yörge-* 'to be wrapped / örtünmek, sarınmak; sarılmak', *etmek birle yörgeymiş et* 'meat wrapped in bread' f.85r17 KE 193v10; MukE: *yörge-* 'örtünmek, bürünmek', *çulğandı tonuğa yörgeydi tonı birle* 140.2; El-İdrak: *yören-* 'bir şeyin etrafında, civarında olmak' El-İdrak Haşiyesi, 29 (kelime bu haliyle Oğuzcalaşmış görünüyor), aynı ş ekilde karışık dilli izlenimini veren bir fıkıh kitabında da aynı imla ve anlamla kelimeyi buluruz, tahminimce hem El İ drak hem de Fıkıh verileri *yörge-* ile ilgili, Oğuzcalaşmış örneklerdir, *yazığa kim yörenür üzre dīvār* Karasoy, 2017: 162a3; Çağ. *yörge-: öler sēn yörgeyip bir pāre oprak / yatur sēn boluban toprakda toprak* GülT 87b10, s. 359; ÇUyg. *yögen-* 'yögimek pēiliniñ özlük dericisi', *yogan cuvilarğa yögenip* UTİL VI, 641a; Çağdaş Uygurcada ayrıca iştāş çatısıyla da görürüz: *yöginis-* UTİL, c. VI, 642a; Shaw'da *-r-* ile görülür: *yurga-'n-mak* 'to roll one's self up' (s. 201), ayrıca bk. Yıldırım Nr. 4720; Yak. *sörön-* 1) 'sarınmak, bürünmek', *сонно сөрөн-* 'paltoya sarınmak', 2) 'bir ş eye katılmış olmak, bir ş eye karışmış olmak' *куһаған дьыалаға сөрөн-* 'kötü bir işe karışmış olmak' YakRS 337a, Pekarskiy 2308. Radloff'ta yer alan ve *çörge-* 'sich umwickeln' buraya ait olmalıdır Wb III 2042.

→ DTS 276b; Clauson 966a, Erdal *yörge-n-* 287, 631, 688; Erdal, fiilin eski şekillerinin *y-*'siz olmasını dikkate alarak kelimenin daha eski şeklinin **h-* ile olacağını düşünür (OTWF 688).

yörgeñç yalnızca DLT'de görülür; **I** 'yolda vb. kıvrım (*iltiwā'*) ve dolambaç (*caṭf*) konusunda *tezginç* kelimesi gibidir', **yörgeñç** 'ağaçlara sarılan (*yaltawī*) ve onları kurutan bir tür sarmaşık (*çaşaka*)' DLT 613/307a; **II** 'sargı, bant' anlamına gelen ikinci **yörgeñç** sözcük sadece DLT'de görülür; **-ñçü** ile yine Divan'da görülür: **yörgeñçü** 'yorgan', **adağaña yörgeñçü sarladı** "o, ayağına sargı sardı (*laḫḫā'l-lifāfa*).” DLT 389/195a

(*sarla-* maddesi içersinde); *er yörgeñçü sarlandı* “adam sargıya sarıldı, sarındı (*talaffafa ... bi'l-lifāfa*)”, DLT 389 195a (*sarlan-* maddesi içerisinde geçer).

→ DTS 276b; Clauson 965b, Erdal **-(X)ñç** 278, 287, 287.

yörgeş- ‘dolaşmak, birbirine dolanmak, sarılmak’ DLT ve sonrasında görülür: *yığaçka yıp yörgeşdi* “ağaca vb. ip sarıldı, dolaştı (*iltaffa*).” Bir şey öbürüne sarıldığında (*iltawā*) böyle denir. *yörgeşür yörgeşmek*. DLT 487/244a; MukE *yörgeşdi yaş ot* MukE 145.1; *yörgeşti dolaştı yılan* MukE 194.3; *yığaçları yörgeşmiş bōstānlar* MukE 145.1; Kıs *yörgeş-* ‘to wrap itself, get entangled / sarılmak, dolanmak’, *tuzakğa yörgeşdi* ‘(she) was caught in the net’ f.77r11 KısEn; Har. *taķı yörgeşmiş bōstānlar yörgeşmiş*, HarTKurT Şimşek 303b8, 294b2; *taķı yörgeşti yünçük yünçük birle*, HarTKurT Sağol, c. I, s. 338, 557a/9=75.29; *yörgeşmiş, taķı bōstānlarını yörgeşmiş*, HarTKurT Sağol, c. I, s. 342, 562a/2=78.16 G. Sağol; Kıpçakça: *yan başına yörgeşür* 31a25 (M.E.Ağar ve R. Toparlı 333a’da yer alan **-ü-**’lü *yürgeş-* şekli *ö* ile *yörgeş-* olarak düzeltilmelidir.); Çağ. *yörgeş-* ‘sarmaş dolaş olmak; dolaşmak, karışmak’, *gül ü lâle dēk bile yörgeşip* GüLT 79a6, s. 349; Kur’an Tefsiri *yörgeşür kefen* 46r1, *her birige yörgeşkenni ayturlar* 67r6 Demirel 2020 (Çağataycada sadece bu fiil görülür, toplamda da iki eserde tespit geçer); Salırca yeni bir sözlükte *yörgeş-* yer alır ancak bunu öteki sözlüklerden teyit edemedim⁹ (撒维汉语词典349a): *dala yörgeşgen yilen*; Çağdaş Uygurcada *yögeş-* fiilinin bir kaç türevi de vardır: *yögeştür-* UTİL, c. VI, 640b; *yögeşgüçi* ‘sarılan, dolanan, sarılarak yetişen, dolanarak büyüyen’ UTİL, c. VI, 640b; *yögeşme* UTİL, c. VI, 640b; *yögeş-* UTİL, c. VI, 640b-641a. Radloff’ta yer alan ve Tarançi ağzına ait gösterilen

⁸ Nüsha : *çulgaşmış*

⁹ Ancak Xining’de *yörge-* bugün pek bilinmemektedir. Bu konuda yaptığım bir doğrulamada, 50 yaşa kadarkilerin bu fiili bilmediklerini anladım. 50 yaş üzeri ise bilenler var.

yürgeş- ‘hängen bleiben, sich festhalten, verwickeln’ buraya bağlanabilir WB III 607.

→ DTS 276b; Clauson 966a

yörget- : *ol yip yörgetti* “O, bir şeyin üzerine ip sardırdı (*alaffa*).”
Ayağına çarşaf gibi ince bir bez sardırdığında da (*alaffa lifāfa ar-ricl wa-ğayrihā*) böyle denir. **yörgetür yörgetmek**. DLT 440 220b; **yörget-** ‘sardırmak’ KE; ÇUyg. **yöget-** UTİL, c. VI, 640b; Tarançi **yörget-** ‘einwickeln lassen’ Wb III 449; Yak. **söröt-** YakRS 337a, Pekarskiy 2308.

→ DTS 276b; Clauson 966a

DLT’de yazmada ‘örtü’ olabileceği düşünülen ve **ye** ile yazılan bir **yörgek** görülürse de bu **bürkek** olarak düzeltilir (Clauson 965b, 363a). Yine **önik** “kadınların takma olarak keçi kılından yaptıkları zülüf” içerisinde geçen **önik yörgyek** “ulanmış zülüf” (DLT 80/40b) (**yörgyek** ‘zülüf’)

Sonuç: Eski Uygurca **yörge-** ‘sarmak, dolamak, bağlamak’ anlamındaki fiilden türemiş olması gereken **yörgey** sözü eldeki veriler ve yaşayan Çağdaş Uygurca şekli eşliğinde tereddütsüz olarak **-ö-** ve **-g-** ile okunabilir; anlamı da ‘sarmaşık, bostanbozan (*Cuscuta*)’ ile karşılanabilir. DLT ve sonrasında **yörgey**’in dengi olarak **yörgeñç** ve **yörgemeç** sözleri de görülür. Eski Uygurca **yörge-** fiilinin türevleri tarihî dönem Türk dillerinde çok çeşitli değilken Çağdaş Uygurcada çok sayıda türevi görülür. Günümüz Türk dillerinde, özellikle Kıpçak ve Güney Sibirya dillerinde **yörgek** ve **yörgemeç** gibi sözler yaygın iken öteki Oğuz grubu Türk dillerinde **yörge-** fiilinden türeme bir söz görülmez, **yörge-** yalnızca Eski Uygurca ile Tuvaca ve Yakutçada görülür. (El-İdrak haşiyesindeki Oğuzca görünümlü **yören-** (< **yörgen-**) bir istisnadır.

İki heceli çoğu kelime gibi **yörge-**’nin de türemiş olma ihtimali yüksektir. Bu konudaki görüşler ESTYa C-J-Y’de özetlenmiştir (Levitskaya s. 234). Räsänen, Bang, Menges bu konuda çözümlemeler yapmıştır (→ Levitskaya). Toplamda iki görüş vardır:

yörüg+e- ve **yör-ge-**; buna göre Räsänen (208b) ve Menges (120) **yör-** ‘çözmek, kundağı açmak’ fiiline bağlarlar (krş. Clauson **yör-** ‘to unwrap’ 955b). Bang ise ***yörüg+e-** olarak düşünür ve Yakutça **sörüö** ve **sörüö- ~ sörö-** fiilleri ile karşılaştırır; gerçekten de Yakutça **sörüö**, Uygurca **yörge-** ile karşılaştırılmıştır (Stachowski, s. 73, § 11.3; s. 85, § 19.2; s. 135, § 42.4).

yörge- sonuç olarak en eski dönemlerden itibaren **çugla-** ~ **çulga-**, **sar-**, **bagla-**, **dola-**, **katla-** fiillerinin eş veya yakın anlamlısı olarak kullanılmıştır; bazı dillerde ise ‘kundaklamak’ karşılığı kullanılan **böle-**, **bèle-** (Anadolu Ağızları) karşılığıdır.

Çağdaş Uygurca veriler çok farklı kaynaklardan daha da artırılabilirdi, ancak benim ulaşabildiğim kaynaklar şimdilik bu kadar. Ayrıca kelimeyi ve türevlerini açıklamaya yetecek malzemeye yer verdiğimi sanıyorum. Tarihî metinler ile günümüz Türk dillerine ait örneklerden gözümden kaçanlar olmuş olabilir. Burada **yörgey** ile ilgili her soruya cevap verilebilmiş değildir.

Kısaltmalar

Çağ: Çağatayca

ÇUyg: Çağdaş Uygurca

Hak: Hakasça

Kzk: Kazakça

Kaynaklar

AbitakiTK: Karaayak, Tümer, [2020]: *Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Sözcük Varlığı*, (baskıda).

Ac_Bars: Gulcalı, Zemiye, 2015: *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi*, Ankara: TDK.

Adam, Volker, Jens Peter Laut, Andreas Weiss, 2000: *Bibliographie alttürkischer Studien*. Wiesbaden.

Ağar, Mehmet Emin, 1986: *Baytaratü’l-Vazih (İnceleme-metin indeksi)*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi.

ATS: Baskakov, N. A., T. M. Toşçakova, 1947: *Oyrotsko-russkiy slovar’*, Moskva; E. Gürsoy-Naskali, M. Duranlı, 1999:

Altayca-Türkçe Sözlük, Ankara: TDK; bu çalışmada Türkçe baskı kullanılmıştır.)

- Bakeli Abodurexiti 巴克力·阿卜杜热西提, 2013: 古代维吾尔语医学文献的语文学研究, 中央民族大学, 北京.
- Bang, Willi, 1930: "Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Fünfter Brief: Lautliches - allzu Lautliches", *Ungarische Jahrbücher*, c. 10, 16-26.
- Baskakov, Nikolay A., 1940: *Nogayskiy yazık i ego dialekti*, Moskva.
- Baskakov, Nikolay A., A. İ. İnkijekova-Grekul, 1953: *Hakassko-russkiy slovar*, Moskva.
- BaşTS: Özşahin, Murat, 2017: *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK.
- Baytop, Turhan, 1994: *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara: TDK.
- Beş Tillik Mançuçe Luğet 五体清文鑑, 1957, 1-3, Beijing: Minzu Chubanshe.
- BT IX: Tekin, Şinasi, 1980: *Maitrisimit Nom Bitig*, I-II. Berlin.
- BT VII: Kara, Georg, Peter Zieme, 1976: *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung*, Berlin.
- BT XIII: Zieme, Peter, 1985: *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*, Berlin.
- BT XXXVII: Wikens, Jens, 2016: *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā*, Turnhout: Brepols.
- Clauson, Sir Gerard, 1972: *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*, Oxford.
- Corff, Oliver (u.a.), 2013: *Auf kaiserlichen befehl erstelltes Wörterbuch des Manjurischen "Fünfsprachenspiegel"*, Teil 1-2, Wiesbaden: Harrassowitz. [= 御製五體清文鑑]
- Davronov, Temur (review), William Dirks (translation), 2005: *O'zbekcha / İnglizcha Lug'at – Uzbek/English Dictionary*, Uzbekistan: The Central Asian Heritage Group.
- Demirel, Ezgi, 2020: *Çağatay Türkçesi Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Kesit.
- DTS: Nadelyayev, V. M. - D. M. Nasilov - E. R. Tenişev - A. M. Şerbak, 1969: *Drevnetyurkskiy slovar*, Leningrad: Nauka.
- El İdrak Haşiyesi → İzbudak

- Giles, Herbert A. 1912: *A Chinese-English dictionary*. Shanghai-London.
- Ġulam Ġopuri, 1986: *Uygur Őiviliri SözlüĠi*, Bëyciņ: Milletler Neşriyati.
- GülT: Ergene, OĠuz, (haz.) 2017: *Sadî, Gülistan [Őiraz 1257], Giriş – Dil İncelemesi – Metin – Çeviri – Dizinler – Tıpkıbasķı*, Çeviren: Sibîcâbî, Ankara: TDK.
- HakRS2: Subrakov, O.V., 2006: *Hakasko-Russkiy Slovar’ – Hakas Orıs Söstitik*, Novosibirsk: Nauka.
- HakTS-Örneķli: ArikoĠlu, Ekrem, 2005: *Örneķli Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara: AkçaĠ.
- HakTS: Gürsoy-Naskali, Emine (ed.), 2007: *Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK.
- HamiZus: Geng Shimin, H.-J. Klimkeit, in Zusammenarbeit mit H. Eimer und J.P. Laut, 1988: *Das Zusammentreffen mit Maitreya. Die ersten fünf Kapitel der Hami-Version der Maitrisimit*, 1-2, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Han Jianye, Ma Chengjun 韩建业、马成俊, 2010: *Salarçe – Uygurçe – Henzuçe LuĠet 撒维汉词典 Saeihancidian*, Beijing.
- Hauenschild, Ingeborg, 1989: *Türksprachige Volksnamen für Kräuter und Stauden*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- , 1994: “Botanica im *Divân luĠât at-turk*”, *Journal of Turkology*, Summer 1994, vol.2, no 1: 25-100.
- Heilkunde: Rachmati, Gabdul RaŐid, 1930: *Zur Heilkunde der Uiguren. [I]*. Berlin (= SPAW. Phil.-hist. Kl. 1930: 23, 451-473).
- HenUyL: *Uygurçe-Henzuçe LuĠet 维汉词典*, 1982: Ürümçi, Őinciyaņ Helķ Neşriyati.
- HT IV: John Peter Claver Toalster, 1977: *Die uigurische Xuanzang-Biographie 4. Kapitel mit Übersetzung und Kommentar*. Justus-Liebig-Universität Gießen (YayınlanmamıŐ Doktora Tezi).
- HT V: Dietz, Siglinde – Mehmet Ölmez – Klaus Röhrborn, 2015: *Die alttürkische Xuanzang-Biographie V. Nach der Handschrift von Paris und St. Petersburg*, (VdSUA 34, 11) Wiesbaden.

- HT VII: Klaus Röhrborn, 1991: *Xuanzangs Leben und Werk. Teil 3. Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- HT VIII: Klaus Röhrborn, 1996: *Xuanzangs Leben und Werk. Teil 5. Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- HT X: Mirsultan, Aysima, 2010: *Die alttürkische Xuanzang-Biographie X. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert*, Harrassowitz, Wiesbaden: Harrassowitz.
- İzbudak, Velet, 1936: *El-İdrâk Haşiyesi*, İstanbul: TDK.
- Jarring, G., 1964: *An Eastern Turki-English Dialect Dictionary*, Lund.
- , 1998: *Agriculture and Horticulture in Central Asia in the Early Years of the Twentieth Century with an Excurs on Fishing. Eastern Turki Texts with Transcription, Translation, notes and Glossary*, Stockholm.
- Karasoy, Yakup, (haz.) 2017: *Satıraltı Tercümeli Fıkıh Kitabı*, Ankara: TDK.
- KazTS = Koç, Kenan, (ed.) 2003: *Kazakşa-Türkçe Sözdik / Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara.
- KısEn: Al-Rabghūzī, 2015: *The Stories of the Prophets: Qişas al-Anbiyā², An Eastern Turkish Version (Second Edition)*, I-II, Haz. H. E. Boescheten, J. O’Kane, Leiden: Brill.
- KKalp = Kalenderov, Mamut, 1984: *Tolkoviý slovar’ karakalpakskogo yazıka / Karakalpak tiliniñ tüsindirme sözlügi*, II, g-k, Nukus: Karakalpakstan.
- Le Coq, A. von von 1912: *Türkische Manichaica aus Chotscho I*. Berlin.
- Le Coq, Albert von, 1917(-1922): “Eine Liste Osttürkischer Pflanzennamen”, *Baessler-Archiv*, Band VI, Heft 3, Leipzig-Berlin: 118-129.
- Levitskaya, L. S., 1989: *Etimologičeskiy slovar’ tyurkskih yazıkov, Obşçetyurkskiye i mejtyurkskiye osnovı na bukvi C-J-Y*, Moskva. [ESTYa IV]

- Mahmûd el-Kâşgarî, 2019: *Dîvânu Lugâti 't-Turk*, çeviren Mustafa S. Kaçalın, yayına hazırlayan: Mehmet Ölmez, İstanbul: Kabalıcı.
- Malov, S. Ye., 1954: *Uygurskiy yazık (Hamiyskoye nareçiyeye)*, Moskva-Leningrad.
- , 1956: *Lobnorskiy yazık*, Frunze.
- , 1961: *Uygurskie nareçiya Sin'tszyana. Teksti, perevodı, slovar'*, Moskva.
- Maue, Dieter, 1996: *Alttürkische Handschriften, Teil 1, Dokumente in Brāhmī und Tibetischer Schrift*, Stuttgart: Franz Steiner.
- Menges, Karl Heinrich, 1960: "Bulgarische Substratfragen", *Ural-Altäische Jahrbücher*, c.30: 104-121.
- MukE: Yüce, Nuri. 1988: *Ebu'l-Kâsım Cârullāh Maḥmûd bin 'Omar bin Muḥammed bin Aḥmed ez-Zemaḥşarî el-Ḥvârizmî, Mukaddimetü'l-Edeb, Ḥvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası. Giriş, Dil Özellikleri*, Metin, İndeks, Ankara: TDK.
- MW: Monier-Williams, Monier 1899: *A Sanskrit-English dictionary. Etymologically and philologically arranged with special reference to cognate Indo-European languages*, Oxford.
- Osmanof, Mirsultan, 1997: *Hazırkı Zaman Uygur Tiliniñ Ğumul Şevisi*, Ürümçi: Pen-Tehnika Sehiye Neşriyatı.
- , 2006: *Hazırkı Zaman Uygur Tiliniñ Lopnor Dialékti*, Ürümçi: Şıncañ Yaşlar – Ösmürler Neşriyatı.
- OTWF: Erdal, Marcel, 1991: *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon*, 1-2. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Ölmez, Mehmet, 2007: *Tuwinischer Wortschatz / Tuvacanın Sözvarlığı*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Pekarskiy, E. K., 1907-1930: *Slovar' yakutskogo yazıka* I. -III, 1907-1930 (²1958-1959).
- PW: Böhtlingk, Otto, Rudolph Roth, 1855-1875: *Sanskrit-Wörterbuch*, I-VII, St. Petersburg.
- Radloff, Wilhelm, 1893-1911: *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, I-IV, Sanktpeterburg .
- Räsänen, Martti, 1969: *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki.

- Röhrborn, Klaus, 1977-1998; *Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*, 1-6, Wiesbaden.
- Sağol, Gülden, 1993: *An Interlinear Translation of the Qur'an into Khwarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile, (Part I: Introduction and Text)*, Harvard University (Turkish Sources XIX).
- , 1995: *An Interlinear Translation of the Qur'an into Khwarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile, (Part II: Glossary)*, Harvard University (Turkish Sources XXIII).
- Schwarz, Henry G., 1990: *An Uyghur-English Dictionary*, Western Washington.
- Shaw, Robert Barkley, 2014: *Kâşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü*, Ankara: TDK.
- ShoRosia: Shōgaito, Masahiro, 2003: ロシア所蔵ウイグル語文献の研究-ウイグル文字表記漢文とウイグル語佛典テキスト *Roshia shozō uigurugo bunken no kenkyū: Uiguru monji hyōki kanbun to uigurugo butten tekisuto / Uighur Manuscripts in St. Petersburg: Chinese texts in Uighur Script and Buddhist Uighur Texts*, Kyoto: Kyoto University.
- Stachowski, Marek, 1993: *Geschichte des jakutischen Vokalismus*, Kraków.
- Şimşek, Yaşar, 2019: Harezmi Türkçesi *Kur'ân Tercümesi (Meşhed Nüshası [293 No.], Giriş – Metin – Dizin)*, 1-2, Ankara: Akçağ.
- Tenişev, E. Rahimoviç, 1968: *Tuvinsko-russkiy slovar'*, Moskva.
- , 1990: *Uygurskiy dialektniy slovar'*, Moskva: Nauka.
- Toparlı, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı, 2003: *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK.
- Tot: Zieme, Peter und G. Kara, 1978: *Ein uigurisches Totenbuch, Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang British Museum Or. 8212 (109)*, Budapest.
- UTİL: *Uygur Tiliniñ İzahliq Luğiti*, 1999, c. VI, Bèyciñ: Milletler Neşriyati.

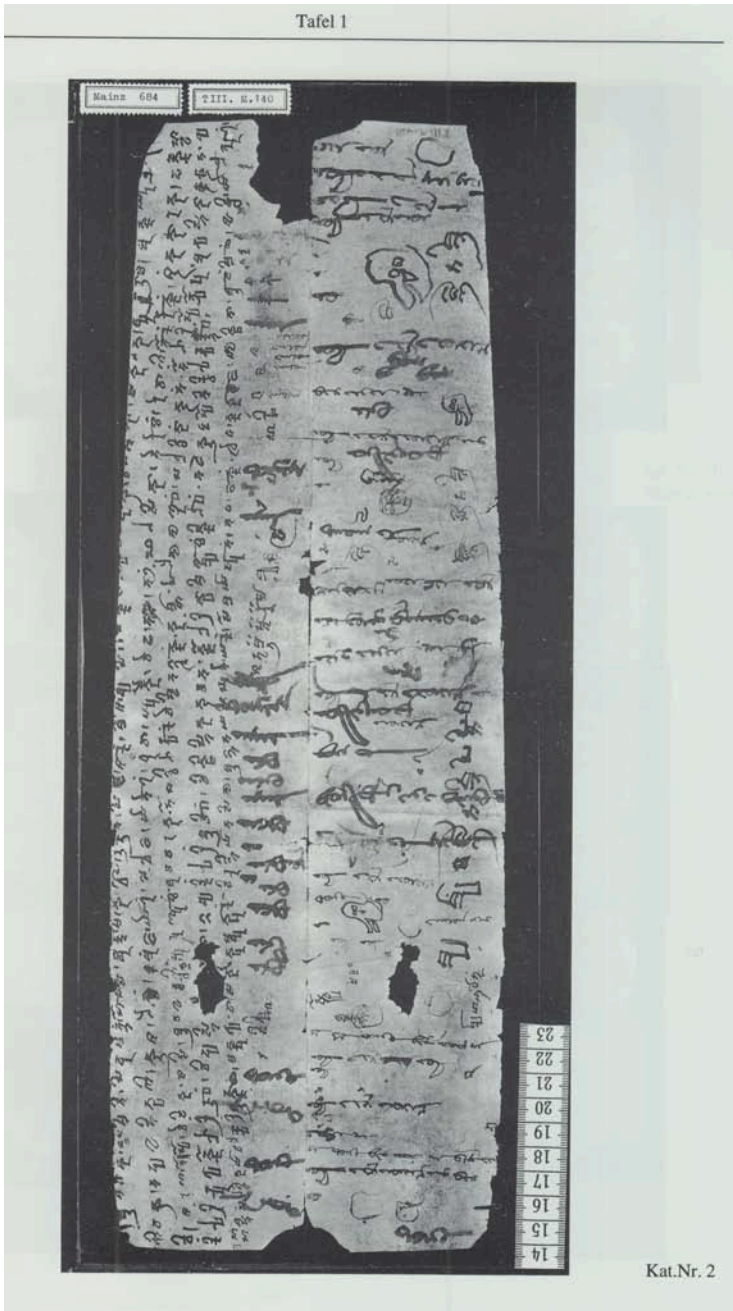
- Ünlü, Suat, 2018: *Karahanlı Türkçesi İlk Satır-Altı Kur'an Tercümesi TIEM – 73, Örnekli Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Sözlük*, c. 8, Konya: Selçuklu Belediyesi.
- Xinjian Zhongguo Ösümlük Doriliri*, Ürümçi 1974.
- Wb → Radloff
- YakRS: Sleptsov, P. A. (ed.) 1972: *Yakutsko-russkiy slovar'*, Moskva.
- Yakup, Abdurishid, 2005: *The Turfan Dialect of Uyghur*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Yudahin, K. K., 1945-1948: *Kırgız Sözlüğü I-II*, Çev. A. Taymas, Ankara: TDK.
- Yusupova, Nasiba, 2018: *Türkçe-Özbekçe Sözlük*, Ankara: TDK.
- Waku Hakuryū 和久博隆, 1979: *仏教植物辞典 Bukkyō shokubutsu jiten* (= Buddhist Flora Sözlüğü), Tokyo.

WEB kaynakları

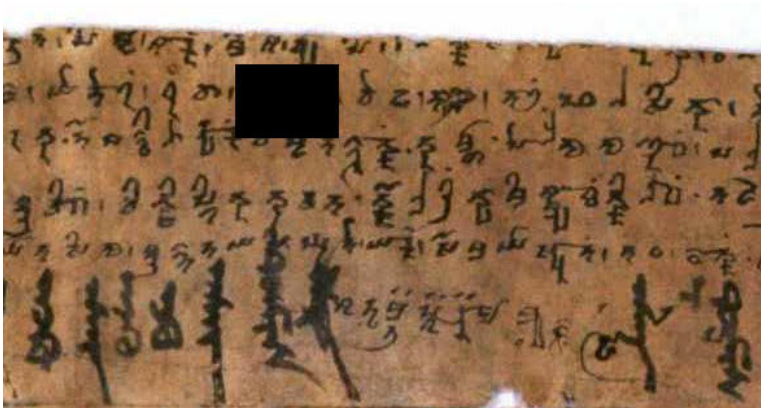
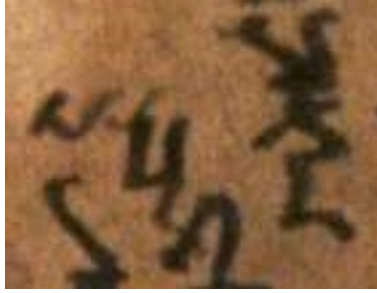
http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0684_seite1.jpg

<http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u055911.jpg>

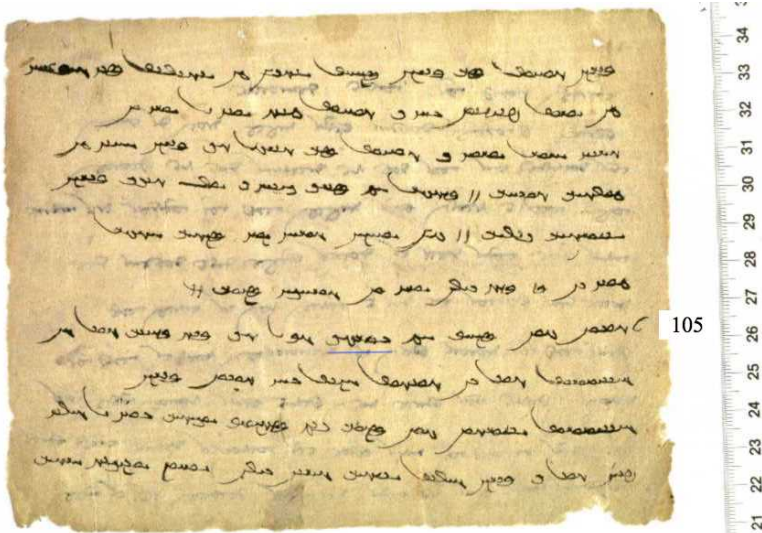
→ EK : Konuyla ilgili kaynaklardan ilgili bölümler ve resimler

Maue, Dieter, 1996: *Dokumente in Brāhmī und Tibetischer Schrift*
Ayrıca: http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0684_seite1.jpg

http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0684_seite1.jpg
(yürkai D. Maue tarafından işaretlenmiştir)

Heilkunde (I: u0559 - 11): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u055911.jpg>

حسكس مكسبو	مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو
مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو
مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو
مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو
آن مېپىل	بېرىن بوزگارى	آرفخان	يازلىقلان
مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو	مكسبو مكسبو
苞	藏	靡草	半夏

yatküzüxmək

616

yөләнмək

yatküzüxmək yatküzümək 的共同态。

yətmix 七十; ~ yaxlik boway七十岁的老人/Oqul baloqa~türlük hünər azlik kilidu<谚>好男儿学会七十种手 艺还嫌少/~ puxl八辈子。

yətmək ①到达, 达到: Wakit yətti时间到了/Kix yetip kəldi冬天来到了/məxsətka~达到目的/Bu həwər nuroqun kixiləning kulioqoqa yətti这个消息传到了许多人的耳中。②够: Alqan seymiz bir kixka yetidu我们买的菜够吃一个冬天/yəttər够了, 得了。③赶上, 追上: Biz ularoqa yetiwalduk我们追上他们了/gəpning tegigə~◇理解话的含义/həqiqətning tegigə~追求真理, 探求真理。

yəttilik (扑克牌中的)七。

yəttinqi <数>第七。

yəttə ①七; ~kəwət usmanning nerisi七重天外(九霄云外)/~ olqap, bir kəs<谚>七次量, 一次裁(三思而后行)。②第七天祭日。

yəttə iklim 寰宇, 普天之下, 四海。

yəttə tikən <天>北斗星。

yəttə kozuk <天>大熊星座。

yəttə əza 身体; ~si sak身体健康。

yəttəylən 七个人。

yəxküzümək yəxmək 的使动态。

yəxmək ①解, 解开, tügünqini~解开结子。②解答; nəsilini~

解答问题; 解题。③脱; kıyım~脱衣服/ayak~脱鞋。

yəxtürmək 同 yəxküzümək。

Yəhudi 犹太人; ~dini犹太教。

yөгimək 卷, 包, 裹, 缠, 缠绕; balini ədiyaloqa~把孩子裹到毯子里/putka paytima~脚上缠裹脚布/yip~绕线。

yөгiməq <植>田旋花。

yөгiməq oqol <植>缠绕茎。

yөгək 襁褓; balini~kə yөгimək把孩子裹到襁褓里。

yөгəlmə 卷起来的; ~santimetir卷尺。

yөгənmək yөгimək 的自复态。

yөгətmək yөгimək 的使动态。

yөгəxmək ①yөгimək 的共同态。

②盘, 缠绕; Dərəhka yөгixiwalqan yılan 盘在树上的蛇/yөгixip kəloqan yip 缠绕在一起的线。

yөгəxtürmək yөгəxmək 的使动态。

yөгəy <植>菟丝子。

yөгülüxmək 缠住; 纠缠。

yөlimək ①扶, 搀扶; Uni yөлəp mang你扶着他走。②靠, wəlisipitni tamoqa yөлəp koymak把自行车靠墙放下。③<农>培, 壅; yangyuoqa topa~给土豆培土。

④<转>扶助, 扶持; U seni daim yөлəydu他经常扶助你。

yөлək ①支架, 支柱, 支座。②<转>依靠; 后盾。

yөлəkqi 支持者; 后台, 靠山。

yөлən'güq 同 yөлənqük①。

yөләнмək 靠, 依靠, 依赖, 凭借;

yögä-

table was moved/ *xizməttin* -- to transfer to another post/ *u başqa bir öygä --di* he moved to another house. Cf. *silji-*, *qozğal-*.

1. vi. To be changed: --*gän kiyimlär* changed clothes/ *uniñ kesili yökilip qaldı* his illness has changed/ *mijäzi* -- to change one's temperament.

yögä-

vt. To coil, wind, wrap up, bind: *balini ädiyälğa* -- to wrap up a child in a blanket/ *putqa payıtıma* -- to wrap feet (usually wrapping cloths are used when wearing boots)/ *yip* -- to wind up a string.

yögäs-

1. vi. mut. of *yögä-*.

2. vi. To be coiled, wound or twirled: *däräxkä yögışiwälğan yılan* a snake coiled up in a tree/ *yögışip qalğan yip* wound-up string.

yögäk

clo. n. Swaddling clothes: *balini --kä yögä-* to swaddle a child.

yögäy

bot. n. Dodder (*Cuscuta*): *etizliq yögäy* *Convolvulus arvensis*.

yögälmä

adj. Rolled up: -- *santimetir* tape measure.

yögülüş-

vi. To twist, wind.

yögiliş-

vi. Literary form of *yögülüş*.

yögimäç

1. bot. n. Bindweed; field bindweed; possession vine (*Convolvulus arvensis*). See illustration at *etizliq yögäy* on p. 732.
2. cul. n. Steamed twisted roll. Lopnur dialect.

yögäy

yu-

yölä-

1. vt. To support with one's hand: *uni --p mañ* help him walk!

2. vt. To lean against: *wälisipitni tamğa --p qoy-* to lean a bike against a wall.

3. ag. vt. To bank up with soil: *yañyuğa topa* -- to earth up potatoes.

4. vt. To help, assist, support: *u seni da-im --ydu* he constantly supports you.

yöläp-silap

adv. Passably; perfunctorily. Cf. *äpläp-säpläp*.

yöläk

1. n. Pillar; prop. Cf. *tiräk 1*, *däm III*.

2. n. Backing; backup force.

yöläkçi

n. Backer; patron; supporter. Also *yöläñçük*; cf. *himatçi*, *şäpqätçi*, *welinemat*, *mädätkar*.

yöläñ-

vi. To lean on or against, depend on, rely on: *tamğa yölinip oltur-* to sit leaning against a wall. [Tv. *çölen-*].

yöläñçük

1. n. Back of a chair.

2. n. = *yöläkçi*.

yöläñçüklük

adj. of *yöläñçük*: -- *orunduq* backed seat; chair.

yömäp-çömäp

adv. Roughly; sloppily (stitching): -- *tik-* to stitch roughly.

yönäl-

vi. To go toward: *şimal täräpkä* -- to go to the north side. [KK. *zönel-*].

yöniliş

n. Aspect; side; direction; orientation: -- *armiyisi* mil. front army/ *şamal --i* wind direction. [KK. *zön*].

yu-

1. vt. To wash, bathe: *yüz* -- to wash one's face. [Ç. *yu-/Tv. çyn-/U. yuv-/Y. suu/-*].

KEY I. < derived from; Ç. Chagatay; Ch. Chinese; E. English; F. French; G. German; K. Kirghiz; KK. Karakalpak; M. Mahmud al-Kaşğari; Mo. Mongolian; O. Osmanli Turkish; OT. Orkhon Turkic; Q. Kazakh; R. Russian; Ta. Tatar; TT. Turfan texts; Tu. Turkmen; Tv. Tuvan; U. Uzbek; Y. Yakut.

247 - رەسىم ، جۇڭگو سېرىق يۈكسەك

图 247. 菟丝子(旋花科菟丝子属)

Cuscuta chinensis Lam.

Xinjian Zhongguo Ösümlük Doriliri, Ürümçi 1974

215 - رەسىم، ئېتىزلىق يۈگمى

图 215. 田旋花(旋花科旋花属)

Convolvulus arvensis L.

Xinjian Zhongguo Ösümlük Doriliri, Ürümçi 1974

Uygur Öğrencilerimin Çince ve Uygurca isme göre İnternette yörgey için tespit ettikleri resim.

Cuscuta

€

389 Cuscuta – CONVULVULACEAE

- d. Teufelszwirn
 e. dodder
 r. повилика
 tü. bağboğan, bostanbozan, cin saçı, eftimon, iğiliç, kel*, küsküt otu
 as. күскүтоту
 ba. кыл-сбәк
 kkr. мерез шөп, ҳарам шөп
 kas. арамсою, шырмауық
 kirg. чымылдык, чырмоок
 tat. чормавык, үрмәвеч
 tsch. сухәр курақә, сырлан курақә
 tkm. езит ичеге*, кереп*, мерез-чөп*, печек, чырмашык
 uig. йөгмәш, чиңгиләк
 uigS. yөгәу
 usb. чирмовиқ

Hauenschild, Ingeborg, *Türksprachige Volksnamen für Kräuter und Stauden*